

О. Н. Саган, Ю. І. Ковалів

Молитва

МОЛИТВА – атрибут і прояв релігійної віри; вища форма культової діяльності, що базується на переконанні вірян у можливість вербального впливу (на основі магічної сили слова) на надприродні сили (боги, святі, ангели, духи, вищі істоти та їхні посередники, злі сили тощо) з метою задоволення викладеного в молитві прохання, покаяння, подяки, прославлення чи поклоніння. Як прояв реліг. переживання чи катарсису М. може мати різноманітні форми: пісні, певного виду речитативу, плачу, танцю чи навіть молитов. мовчання («М. розуму»). У найбільш ранніх формах вона пов'язана із заклинаннями як складовими чаклун. обрядів. Із розвитком інституціалізов. релігій, насамперед т. зв. нац. і світ. (буддизм, індуїзм, іслам, християнство, юдаїзм), М. набула вирішал. значення в здійсненні культової практики, оскільки супроводжує практично всі реліг. священнодіяння (таїнства, обряди, ритуали та ін.). Це призвело до уніфікації молитов. практик і надання останнім чітких словес. форм, затверджених, як правило, авторитет. для даного реліг. напряду інституціями чи давніми традиціями. Залежно від структури й функціонал. завдань М. може бути індивід. чи колектив., здійснюватися будь-яким віряниним або лише кліриком певного рівня посвячення, таєм. чи явною, щоден. (багаторазово повторюваною протягом доби) або лише для певних обставин (визначені свята, ритуали, таїнства тощо), спонтан. (сформованою влас. словами) чи відтвореною за визнач. формулюванням, мех. (бездумно прочитаною або здійсненою шляхом прокручування спец. барабанів із записами М.) та ін. Деякі реліг. традиції для «правильного» здійснення М. вимагають від вірян проходити певну процедуру підготовки (омивання або духовне очищення, душевне налаштування, покривання голови чи, навпаки, зняття гол. уборів, зосередження уваги на певних подіях із життя та страждань богів, пророків, святих тощо), під час М. набувати певних поз (зокрема стояти у певних позах, ставати на коліна, сидіти, лягати долілиць), супроводжувати їх особл. жестами (хрещення, поклони, здійснення рук, закривання долонями рук обличчя та ін.), визначати напрям проголошення М. (Сх., місце розміщення певної святині тощо). Вищими формами М. у деяких релігіях є медитація (повторення коротких молитов. формул) та споглядання. М. – найдієвіший засіб емоц.-психол. впливу на вірян, самогенерування і відтворення релігійності, джерело богопізнання та досягнення внутр. духовної гармонії.

О. Н. Саган

Реліг. М. водночас є літ. жанром, який християн. теолог Іоанн Дамаскін (7–8 ст.) у трактаті «Джерело знань» тлумачив як «сходження розуму до Бога або прохання необхідного від Бога» через «внутр. слово». Літ. М. є відгалуженням медитативної лірики і розвивалася шляхом збагачення відображеного в ній емоц.-психол. стану лірич. суб'єкта, саме ж звертання до Бога нерідко набувало риторич. характеру. Кожна література накопичила значну традицію лірич. М. Склалися вони переважно під впливом біблій. традиції (див. Біблія) і поширювалися в Україні ще від доби Київ. Русі (М. пророка Ієремії чи св. Єфрема, низки текстів Книги Псалмів та ін., апокриф. творів, замовлянь від лихоманки тощо). Вагомого значення М., яку середньовічні книжники вважали самовдосконаленням, духов. боротьбою, надавав Володимир Мономах у «Повчанні дітям». Важливу роль у формуванні жанру відіграли Євангеліє, Синай. требник (11 ст.), «Служебник Варлама Хутинського» (межа 12–13 ст.), акафіст (похвал. спів Матері Божої), насичений хайретизмами, складений, очевидно, Романом Солодкоспівцем. Особливо шанували Часослов (вечірні чини, повечір'я, полуношниця, утрєні, обітниця), упорядкування якого пов'язане із діяльністю Сави Освяченого (439–532). Також віряни користувалися Псалтирем, що потрапив до Київ. Русі у складі Септуагінти. Поширювався евхологій, тобто молитовник, молитвослов, очевидно, перекладений із грец. на давньослов'ян. мову Кирилом і Мефодієм. Запроваджували власні, давньоукр. християн. М., напр., наведена в «Четьях-Мінеях» служба великомученикам Борису і Глібу. Від 17 ст. відома М. «Отче наш». Поряд з церк.-літург. та літ. М. побутували також апокриф. М., складені за зразком літургійних з використанням елементів нар. вірувань, заговорів, заклинань. В Україні ці М. збереглися у фольклор. традиції, чимало – у рукопис. пам'ятках 17–18 ст. Найпоширенішими серед апокриф. М. є М.-заговори від лихоманок. Вони справили певний вплив на розвиток літ. М. (напр., елементи апокриф. М. є в Плачі Ярославни із «Слова о полку Ігоревім»). Найчастіше М. має віршов. форму, суголосну епіталамі, епітафії, мадригалу тощо, генетично пов'язана із псалмами, кантами, гімнами, ектеніями (група молитов. прохань), вміщеними, зокрема, в «Українському православному молитовнику» (К., 1992). Здебільшого сакрал. тексти були анонімними, набували значення канону, розрах. на колективне (літургія) або індивід. виконання. Водночас чимало М. мають авторів. Цей жанр позначився й на поезії (набір риторич. фігур, як-от: рефрен, анафора, градація тощо), культивували в середовищі брат. шкіл за доби Бароко. Найпопулярнішими були елегійні пісні-скарги, написані переважно у вигляді акровірша: «Піснь набожна» інокіні Анисії, «Піснь світова» Агапона, Іллі Бачинського та Івана Пашковського тощо. В укр. поезії жанр М. побутує від кін. 16 ст., не втрачаючи актуальності донині. До лірич. М. зверталися Т. Шевченко («Молитва»), П. Куліш («Молитва: Всевишній! Я Тобі молюся»), О. Кониський («Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни»), Віра Вовк («Молитва Вселенної», «До Христа»), а також І. Манжура, Р. Купчинський, О. Лятуринська, Є. Маланюк, О. Стефанович, Б. Нижанківський, Л. Костенко та ін. П. Тичина 1915–16 підготував зб. «Панахидні співи», надрук. 1993 в Одесі, до складу якої увійшли поезії «Благословен єси, Господи», «Плачу і ридаю», «Світає». Яскравою добіркою творів цього

жанру є поет. кн. «Велика гармонія» Б.-І. Антонича, написана 1932, з якої опубл. лише 11 віршів у ж. «Дзвони» (1932). Її повний текст збереж. серед рукописів С. Гординського. Фольклор. (бурлац.) жартівливий варіант М. вводив А. Свидницький («Великдень у подолян»), своєрідну етимологізацію жанру розвинув І. Нечуй-Левицький у діалогі про бабу Палажку та бабу Параску. Ремінісценції М. наявні в новелах «Градобур» М. Петрушевича, «Кленові листки», «Святий вечір» В. Стефаника. Її тлумачення з погляду екзистенц. пошуків виходу з апокаліптич. дійсності спостерігалися в поемі «Галілей» Є. Плужника. Іноді письменники вдавалися до стилізації М., завдяки чому з'явилися твори, в яких наявні канонізов. ліричні суб'єкти: «Молитва сталі» амер. поета 19 ст. К. Сендберґа або «Отче наш, Тарасе Всемогущий» Д. Павличка. Віршов. М. може поєднуватися з ін. жанрами, що засвідчують, зокрема, станси «Молитва за короля, що рушає в Лімузин» класициста Ф. Малерба. Продуктивно в жанрі М. працює К. Мотрич, авторка «Молитви до мови», «Молитви до убієнних голодом», «Молитви до України». Чимало М. увійшло до «Хрестоматії української релігійної літератури» (Мюнхен; Лондон, 1988) в упорядкуванні І. Качуровського, антології укр. християн. віршов. М. «Молитва небо здійсмає вгору» (Т., 2011), упорядк. Г. Баран.

Ю. І. Ковалів

Рекомендована література

1. Івакін Ю. О. «Молитва» // Івакін Ю. О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії 1847–1861 рр. К., 1968;
2. Бондар М. П. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К., 1986;
3. Даниленко І. І. Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція. М., 2008.

Бібліографічний опис:

Молитва / О. Н. Саган, Ю. І. Ковалів // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-69317>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).